

ELS "MORTS A L'EXILI" D'ARTUR BLADÉ I DESUMVILA: L'ESCRITURA CONTRA L'OBLIT

ABRAHAM MOHINO BALET

Filòleg, escriptor i professor d'ensenyament secundari

RESUM

En aquest article l'autor resumeix el seu treball guanyador de la III Beca d'Estudi de l'Obra i Figura d'Artur Bladé i Desumvila (2011).^{*} Hi analitza una àmplia sèrie d'articles dedicats a exiliats que l'escriptor de Benissanet va publicar al diari *Avui*, dins de la columna periòdica "Morts a l'Exili".

INTRODUCCIÓ

Artur Bladé i Desumvila va iniciar les seves col·laboracions en el diari *Avui* entre els anys 1977 i 1978 per intervenir en la secció coral "Morts a l'Exili". Es tracta d'unes participacions restringides a vint-i-tres textos, però no pas circumstancials com es podria inferir pel nombre o pel fet que neixen com a feines d'encàrrec. Al contrari, aquestes proses són una perfecta mostra del sentit rector que guia l'articulisme de Bladé. Per mitjà d'una activitat periòdica intensa i disgregada en tota mena de mitjans, l'escriptor basteix el canemàs de llibres futurs que, salvant les constriccions i les precarietats que experimenta en tant que desterrat, anirà lliurant, amb major o menor retard, al llarg de la seva trajectòria. L'anàlisi d'aquestes proses amb què Bladé inicia la seva presència en l'*Avui* ens sembla rellevant en la seva concreció, i és per aquesta raó que hi detindrem el nostre estudi. D'una banda, pel que revelen d'arrelament en el fons comú del dietarisme bladerià, és a dir, en l'espai on es formulen i s'articulen el disseny, el missatge i la retòrica de l'obra de manera decisiva. I, de l'altra, perquè posades en relació amb el corpus sencer de l'autor permeten evidenciar-ne la sòlida coherència interna, de manera que la part, per breu que sigui, s'ajusta en la lògica d'un engranatge complex i elaborat.

^{*} Aquest article és un resum del treball guanyador de la III Beca d'Estudi de l'Obra i Figura d'Artur Bladé i Desumvila (2011), dotada pel Consell Comarcal de la Ribera d'Ebre i l'Ajuntament de Benissanet, i organitzada pel Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre i l'Associació Cultural Artur Bladé i Desumvila.

LA SECCIÓ “MORTS A L'EXILI” DEL DIARI *AVUI*

“Morts a l'Exili” fou una secció col·lectiva que, al llarg de tres anys, entre 1977 i 1979, i amb més d'un centenar d'incidències numerades, aparegué a la segona plana de l'*Avui*, intitulada “Última Hora”, i on solien encabir-se, entre altres informacions, les notes necrològiques. El concepte de la secció, que neix clarament perfilat des de l'origen, el devem a qui llavors era el subdirector del rotatiu, Josep Maria Cadena. En declaració privada, el periodista ens confirma la voluntat quasi programàtica d'un apartat destinat a invocar la memòria de l'acció dels catalans morts en exili i de fer-ho des de la varietat d'accent i la diversitat geogràfica dels col·laboradors que van desplegar la secció. Tanmateix, tot i els preceptes de partida i l'evident caràcter vindicatiu de “Morts a l'Exili”, crida l'atenció que no se'n doni en cap moment justificació de la intencionalitat. La raó d'aquesta manca d'explicitació ens la proveeix la mera anàlisi del context: l'*Avui* surt al carrer el 23 d'abril de l'any 1976, data en què el govern espanyol encara era presidit per Carlos Arias Navarro i quan encara el país no havia celebrat les primeres eleccions generals legislatives de la democràcia. Els inicis de l'*Avui*, en conseqüència, foren marcats per grans cauteles, a fi d'evitar problemes polítics que poguessin comportar la suspensió d'un diari que, com es pot entendre, era vist amb reticències. El fet d'elidir el subratllat ideològic de la secció i una periodització no regular de les entrades permetien evitar l'impuls censor. D'altra banda, el sobreentès no actuava en detriment ni de la intenció ni del missatge de l'esmentada sèrie, atès que aquests escrits eren fruit d'un sentiment molt difós i compartit entre els col·laboradors i els lectors del diari. Els breus reports biogràfics que configuren “Morts a l'Exili” són producte, en efecte, d'una inquietud molt viva entre els integrants del que, de manera àmplia però pertinent, podríem designar com a *generació perduda*, en el moment —els temps constituents de la democràcia moderna— d'establir els fonaments de la continuïtat històrica i política amb l'essència de les llibertats republicanes. Es tracta d'una voluntat que podem detectar d'una manera acusada en la premsa catalana d'aquest període —molt visible, per exemple, en una revista com *Serra d'Or*, on amb tota naturalitat trobarà també un espai el verb elegíac de Bladé. Parlem d'una transposició al país de l'estat d'esperit que domina en les colònies de catalans expatriats i que, per tant, aflora per força en el que en són els òrgans de difusió, tal com ho podem entendre del comentari sobre la revista *Xaloc*, publicada a Mèxic, que devem a Bladé mateix (EM, 2009: 343):¹

Ultra la vàlua dels treballs literaris que [*Xaloc*] conté, constitueix un llarg memoràndum d'esdeveniments culturals (Jocs Florals, autors i llibres, cròniques, reportatges, conferències, teatre, etc.) i també, ai las!, un copiós recordatori de necrologies, amb dades biogràfiques sovint inèdites fins al moment de llur publicació i per això mateix d'un gran interès.

El diari *Avui* és un exponent d'aquesta sensibilitat, de manera que no és pas infreqüent la crònica o l'article que advoqui per la restitució dels drets personals, sigui en l'aspecte més evocador sigui en el més militant, i que, en

aquest ordre de coses, manifesti el propòsit d'actuar en rescat de la memòria del país —justament així s'intitula un dels escrits que posa en relleu l'incís d'aquesta preocupació: "Manuel Brunet, al rescat d'una memòria", per Joan Guillaumet (6.II.1977). I així d'altres: "Pere Figuera, mestre de la clandestinitat", per Marià Manent (13.II.1977), "Emili Darder: creure en la cultura", per Gabriel Janer Manila (2.II.1977), "6 anys de la mort de Carles Pi-Sunyer", per Marc-Aureli Vila (12.III.1977), etc. És dins d'aquesta dinàmica que pren forma la secció. A l'hora de fixar el sentit i l'orientació de la sèrie de breus notícies biogràfiques Josep Maria Cadena té a l'abast un referent concret, els reports biogràfics *Morts a l'exili, vivents en la història* de Rafael Tasis i Marca, d'on pren en préstec el concepte, tot adequant-lo a l'àmbit periodístic, l'ideari i el títol. L'opuscle de Tasis fou publicat a Ginebra l'any 1962 per Edicions del Patronat de Cultura Catalana Popular amb una triple finalitat, segons se'ns fa saber a la solapa: "recordar els nostres homes, assenyalar-ne el relleu i les lliçons", "restituir la veritat de les mistificacions" i evitar un buit, l'oblit, que si "continués prosperant seria la nostra mort: la nostra mort espiritual, que és la més humiliant de les morts". El projecte de Rafael Tasis té un fons programàtic, segons es desprèn tant de la tria de les figures que fixa en la primera sèrie ("Pompeu Fabra o la llengua"; "Rovira i Virgili o la història"; "El cardenal Vidal i Barraquer o la religió") com de les persones que preveu biografar en nous lliuraments (Gabriel Alomar, Lluís Nicolau d'Olwer, Jaume Serra i Hünter, Alexandre Plana, Alfons Maseras, Pere Coromines, C.A. Jordana, Joaquim Xirau, Carles Rahola, J. Pous i Pagès, Amadeu Hurtado, Joan Peiró, canonge Carles Cardó, Joan Santamaría, Avel·lí Artís...). Trobo convenient de reportar els "mots de justificació" de Tasis, en virtut, primer, del caràcter programàtic anunciat i, segon, pel grau de paral·lelisme amb l'ideari no verbalitzat que regula la secció homònima de l'*Avui*:

De 1939 ençà, han mort, fora de Catalunya, un gran nombre d'homes que, per llur prestigi intel·lectual, per l'obra que duïen realitzada, mereixen d'ésser recordats amb afecte i gratitud.

La mort d'aquests homes no ha pogut, en canvi, ésser feta pública a Catalunya. L'elogi que exigia cada una d'aquelles pòstumes commemoracions ha estat prohibit. Sovint el nom, les obres i les vides d'aquests catalans han estat esborrats de cròniques i evocacions, quan no han estat objecte de crítiques despectives o de sarcasmes oficials.

L'any 1939, és cert, s'acabava una guerra civil cruenta, i s'acabava amb la victòria d'un dels dos bàndols contendents —amb la desfeta total de l'altre. Un gran nombre de catalans significats havien d'exiliar-se, per raons elementals de seguretat i, també, de dignitat personal i de lleialtat a unes idees i a unes formes de vida. Que aquestes raons de seguretat no eren imaginàries, l'afusellament d'un home que no havia estat mai altra cosa que un escriptor liberal català, com era Carles Rahola, ho venia a demostrar tràgicament.

L'exili, que aviat coincidí amb la gran conflagració universal de 1940, es prolongava i, per a molts, no tindria altre desenllaç que la mort. Més de vint anys després, és encara important el nombre i la qualitat de figures destacades de Catalunya que s'hi mantenen, i un sol nom bastaria per simbolitzar-les totes: Pau Casals, el més il·lustre intèrpret vivent de música.

Voldríem evocar breument, per als catalans que les hagin oblidades o que, per llur joventut, no hagin pogut conèixer-les, les figures i les obres d'alguns d'aquests homes que moriren lluny de la Pàtria, exiliats no pas per llur intervenció a la guerra civil —puix que cap d'ells no va tenir-hi un paper dirigent ni secundari— sinó simplement per haver-se mantinguts lleials a un patriotisme català que, per a ells, es confonia en una voluntat de servir Catalunya i els catalans amb la tasca de cada dia i des del lloc on es trobaven situats. Homes de cor i de consciència, units per l'amor a la terra i a la llibertat espiritual i material dels seus compatriotes, mereixen que aquests, a despit de totes les interdiccions oficials, els recordin i els coneguin.

En aquestes sèries, on han de desfilar totes les grans figures catalanes que han mort a l'exili, pretenem únicament de presentar, tal com foren i amb una breu referència a l'obra que ens han deixat, uns homes que, com a tals, tenien qualitats i defectes, que estaven potser separats per matisos de pensament i fins i tot per concepcions ideològiques, però que per això mateix simbolitzaven la Catalunya que tots maldem per a construir: oberta al diàleg i a la convivència, respectuosa de les idees, unida en la unió superior de tots els seus fills per un amor secular a la llibertat individual i col·lectiva, en la qual els ciutadans tinguin tots els mateixos drets i els mateixos deures, disposada també a col·laborar fraternalment amb els altres pobles hispànics, amb Europa i amb el món, en la difícil i irrenunciable tasca de crear una humanitat unida en la Pau i en la Justícia.

Implícitament, Artur Bladé i Desumvila, com totes i cadascuna de les persones que participen en la secció de *l'Avui*, s'adscriu en bona mesura a aquest ideari. Més encara en el seu cas, atès que articula periodísticament un discurs travat i persistent que entronca amb el subsòl de la seva obra. Mostra de la seva implicació en aquestes singulars ressenyes elegíacques és el fet que signi fins a vint-i-tres obituaris corresponents a la sèrie esmentada —onze dels quals, val a dir-ho, van ser incorporats en el volum sisè de *l'Obra completa*, en el capítol intitulat “Exiliats morts a Mèxic”: a saber, els de Jaume Piquet i Romeu, Benet Mori, Amadeu Aragay i Daví, Josep M. Francès, Francesc Riera i Claramunt, Artemi Aiguader i Miró, Marcel·lí Porta, Jaume Simó i Bofarull, Carles Esplà i Rizo, Jaume Roig i Padró, i Rafael Trueta i Raspall. En el quadre que hi ha a continuació, oferim la relació completa dels articles que aportà Bladé a “Morts a l'Exili”, amb indicació del número d'article en la sèrie, el títol i la data de publicació:

5	Pere Mias i Codina	30.III.1977
7	Jaume Piquet i Romeu	3.IV.1977
10	Benet Mori	13.IV.1977
14	Amadeu Aragay i Daví	1.V.1977
19	Enric Pérez Farràs	18.V.1977
29	Josep M. Francès	24.VI.1977
35	Martí Rouret i Callol	8.VII.1977
47	Rafael Moragas, “Moraguetes”	31.VIII.1977
51	Josep Bordes de la Cuesta	14.IX.1977

54	Camil Companys i Jover	5.X.1977
55	Màrius Aguilar i Diana	12.X.1977
60	Alexandre Plana	15.XI.1977
64	Jesús Pinilla	14.XII.1977
68	Miquel Albert i Barris	10.II.1978
78	Francesc Riera i Claramunt	2.III.1978
86	Artemi Aiguader i Miró	21.IV.1978
88	Marcel·lí Porta	5.V.1978
92	Ignasi Mallol i Casanoves	26.V.1978
95	Jaume Simó i Bofarull	9.VI.1978
97	Rafael Trueta i Raspall	30.VI.1978
102	Josep Gausachs i Armengol	18.VIII.1978
115	Carles Esplà i Rizo	2.IX.1978
118	Jaume Roig i Padró	15.XII.1978

El catàleg dels col·laboradors que feren possible aquesta mena d'enciclopèdia portàtil que de manera pautada i pausada s'anava oferint des de les pàgines de l'*Avui* és nodrit, i remet a escriptors, periodistes o testimonis vinculats de prop als noms evocats i que, en molts casos, havien estat, com aquells, víctimes de l'expatriació: J.M. Poblet, Josep Miracle, Víctor Castells, Vicenç Riera Llorca, Avel·lí Artís Gener, Teresa Rovira, Domènec Guansé, Víctor Alba, Domènec de Bellmunt, etc. Aquests articulistes escriuen, com ja s'ha dit, sobre persones amb qui han tingut un contacte personal fort (Teresa Rovira ho fa sobre el seu pare, Antoni Rovira i Virgili, per exemple) o circumstancial però suficient per reportar-ne dades de primera mà, que és d'allò de què es tracta. (Només en ocasions esporàdiques no hi ha aquest punt de contacte, que queda suplert per les informacions facilitades per un tercer: és el cas de Víctor Castells en la seva nota sobre Rossend Pujol i Pedrol.) La idea original és clara, com hem vist: deslliurar de la llosa de l'oblit els noms d'una prolixa nòmina de conterrànies que compartiren una mateixa idea de país, per raó de la qual conegueren la dissort d'haver mort en l'exili, sigui en els moments immediats a la fugida, sigui un grapat d'anys abans del redactat d'aquests articles, tot ells, a més, personatges amb un trajectòria política o intel·lectual d'una rellevància major o menor però sempre digna d'algun grau de recordatori. Es tracta, doncs, d'un projecte de format enciclopèdic que avui podem considerar com una valuosa font d'informació, no només útil per refer el periple de vida dels implicats i per testimoniar la mort que va clausurar-ne l'existència, sinó per donar fe de l'obra que van llegar —una obra que és la més clara manifestació de l'esperit de la Catalunya dissolta, un llegat que corria el risc seriós de perdre's i sobre el qual "Morts a l'Exili" fa un toc d'alerta. De la llista de col·laboradors, en voldria retenir dos: Víctor Castells i Josep Maria Poblet, perquè en ells, d'algun manera, es repeteix l'esquema que trobem en Bladé, és a dir, el de la figura de l'exiliat que en el retorn sent l'imperatiu moral de preservar el record

dels absents. Víctor Castells (Barcelona 1928), procedent de les avantguardes artístiques i literàries de les darreries dels anys quaranta del segle passat (fou part de Dau al Set), es relacionà amb la comunitat catalana d'Amèrica i tingué la necessitat militant de reivindicar els protagonistes d'aquell exili silenciats i oblidats. En paral·lel als seus propis "Morts a l'Exili" també ofereix veu als expulsats vivents en una secció a *Serra d'Or*, cap a l'any 1972, intitulada "Catalans d'Amèrica" i organitzada a mode d'enquesta (els enunciatos de la qual són els següents: "Nom", "Naixença", "L'arribada", "Procedència", "Activitats abans", "Activitats a Amèrica", "El país de residència", "Amèrica", "Altres catalans d'Amèrica", "Catalunya ahir", "Catalunya demà", "El retorn"). Quant a Josep Maria Pobleu (Montblanc 1897 – Barcelona 1980), per bé que la seva participació a la secció de l'*Avui* va ser força esporàdica, mereix un comentari per més d'una raó. Pobleu, que el 1980 va ser elegit diputat del Parlament per ERC i proclamat president d'aquesta assemblea legislativa, fou un escriptor prolífic tant en el conreu de la literatura autobiogràfica —foren molt estimades per Bladé les seves *Memòries d'un rodamón* (1976)— com en el del biografisme, amb llibres com *Enric Borràs* (1962), *Joan Capri* (1964), *Frederic Soler*, "Pitarra" (1967), *Prim: militar, diplomàtic, polític, conspirador i home de govern* (1975), *Vida i mort de Lluís Companys* (1978), *La catalanitat de Marcel·lí Domingo* (1978) i *Els quatre presidents* (1979). És evident que Pobleu tingué una inclinació semblant a la de Bladé per l'assaig biogràfic i pel reportatge, acuitat per una idèntica sensibilitat historiogràfica, però, a més, cal subratllar que entre els dos tarragonins existí una sòlida amistat, nodrida en el catalanisme humanista que té arrels, per a l'un i per a l'altre, en el mestratge de Marcel·lí Domingo i d'Antoni Rovira i Virgili, i enfortida per l'experiència compartida de l'exili mexicà. És singular com, quan Josep Maria Pobleu mor, l'any 1980, ell mateix esdevé objecte de l'acció reparadora dels homenatges de Bladé, no dins la sèrie "Morts a l'Exili", ja tancada, però sí, de manera primordial, des de les planes de l'*Avui*, com ho veurem tot seguit.

ABAST I SENTIT DE L'ACCIÓ PERIODÍSTICA DE BLADÉ EN LA PREMSA DEL PAÍS

"Morts a l'Exili" respon d'una manera ben natural al sentit rector de l'obra d'Artur Bladé: no només l'autor de *L'exiliada* és qui signa més col·laboracions de la sèrie, sinó que la seva tasca en depassa en amplitud els límits. És així que Bladé insisteix a fer de la seva labor periodística, sigui en la seva trajectòria a l'*Avui*, sigui en altres mitjans, un exercici sistemàtic i meticulós de redreçament històric o d'allò que en els darrers temps ha consolidat el nom de *memòria històrica*. Si ens centrem en el diari *Avui*, comprovarem que va continuar elaborant nous "morts a l'exili", és a dir, homenatges, obituaris, elegies, rèquiem i recordatoris, en altres seccions obertes, com "Quatre Ratlles", "Adesiara", "A Peu de Pàgina" i, fins i tot, en ocasionals cartes al director. El còmput d'articles bladerians que provenen de la recensió de l'*Avui* sobrepassa la vuitantena, una petita part dels quals ha quedat recollida en el volum sisè

de l'*Obra completa*, en la part destinada a "Semblances i obituàries". És aquesta la labor periodística mestra, continuada i fonamental de Bladé. Però mentre "Morts a l'Exili" es configuraven, per la mateixa distància existent entre la desaparició de les persones evocades i l'escriptura de la biografia sumària, com a notes enciclopèdiques amb un sentit de totalitat (fet que explica que siguin articles numerats), les noves aportacions periodístiques del benissanetà solen ser proses supeditades a la circumstància, entenent com a tal un decés acabat de produir, un aniversari de mort o un encàrrec (com els recordatoris que Albert Manent li demana per a *Serra d'Or*); i, d'altra banda, no sempre estan estrictament centrades en la personalitat d'expatriats. Aquesta proximitat entre el moment de l'escriptura i la desaparició dels homes evocats (assenyalada sota les fórmules "Ha mort" o "En la mort de...") dota els nous textos d'un aire epigràfic encara més acusat, de manera que certs estilemes o motius del gènere lapidari hi solen aflorar: siguin emergències de *laudationes* o *elogia* —"Fou, el vell patrici suara traspasat, l'encarnació de la Bondat" (Manuel Alcàntara i Gusart), "Idòlatra de la família, enamorat de la terra natal, cordial amb els amics, sempre amable i somrient, la seva mort haurà estat una pèrdua irreparable per a tots i també, ja no ho caldria dir, per a Catalunya" (J.B. Xuriguera)—; siguin expressions formulars del tipus *sit tibi terra levis* —"Que la terra natal en què descansa li sigui lleu, a ell que va petjar tan fort sobre d'ella i de tota la terra de la nostra nació. I que els bons catalans no l'oblidin mai." (Antoni Bergós)—; sigui l'element apel·latiu ritual —"Descansi en pau Salvador Maset i Vidal, català nacional i universal"—; o sigui la notació pròpia d'una esquela —"Deixa milers d'amics que el recordaran sempre" (Paco Casanovas), "Afectat d'una trombosi, morí serenament. Només va sobreviure vint-i-nou dies a la seva muller. Deixen dos fills —Maria, Lluïsa i Miquel—, ambdós tarragonins" (Manuel M. Cuspinera).

Les fórmules del memoràndum bladerià poden ser diverses; una de les més freqüents és l'amplíssima seqüència d'escrits d'homenatge que respon al concepte (i també al títol) de *presència i record*. La construcció de les evocacions personals, tot i que pot adquirir la fesomia diguem-ne que freda i sinòptica dels "Morts a l'Exili", gairebé sempre conserva una palpitació que transgredeix el mer informe necrològic. Aquest ingredient *calent* resulta, d'una banda, de l'abeurament en la font directa dels dietaris (que Bladé no fa sinó adequar en els temps verbals i a l'elemental exigència formal del nou context) i, de l'altra, del partit que sap extreure dels passatges dialogats i de la descripció, tècniques en les quals Bladé mostra mestria.

Un cas que ens permet de visualitzar la naturalesa predominant de l'articulisme d'Artur Bladé canalitzat a través dels mitjans de comunicació del país —amb perfecta consonància i coherència amb la que prèviament havia dut, o en paral·lel duia, en la premsa de l'exili—, el trobem en la recurrència del seu *in memoriam* de Josep Maria Poble, a qui es refereix com a "germà de l'ànima". Des del panegíric escrit per al diari *Avui* a trenc de mort, on fa èmfasi en l'etopeia i en la reconstrucció de la relació que els unia i on apostrofa i tot

l'amic traspassat, fins a la persistent celebració dels aniversaris del traspàs (catorze anys després, encara), el que obtenim d'aquest conjunt és una perfecta radiografia del procés del dol bladeria:

- “Josep M. Poblet: l'amic, l'home” (*Avui*, 4.XII.1980)
- “*In memoriam* Josep M. Poblet: la vida i l'obra” (*La Humanitat*, 17.XII.1980)
- “Rèquiem per Josep Maria Poblet” (*Des dels Quatre Cantons*, gener 1980)
- “Recordant J.M. Poblet” (*Avui*, 30.XI.1982)
- “Al tercer aniversari de la mort de Josep M. Poblet” (*Avui*, 25.XI.1983)
- “Presència de Josep Maria Poblet” (*Avui*, 20.XI.1984)
- “Als cinc anys de la mort de Josep M. Poblet” (*Avui*, 24.XI.1985)
- “Josep Maria Poblet o l'amistat” (*Avui*, 19.XI.1986)
- “Al cap de deu anys de la mort de Josep Maria Poblet” (*Avui*, carta del lector, 18.XII.1990)
- “En record de Josep Maria Poblet” (24. XI.1994)
- “El meu amic Poblet” (*Cultura de Valls*)

En l'escrit commemoratiu del tercer aniversari de Josep Maria Poblet, Bladé fa saber als lectors que la família del polític posa a l'abast dels estudiosos el seu arxiu per a la confecció d'una biografia. Ell n'havia estat, de fet, l'opció principal (també Albert Manent, marmessor de l'obra de Ferran Canyameres, pensà en Bladé com a possible biògraf de l'escriptor vallesà), oferta que es veu constret a desestimar: “Jo mateix —escriu—, si aquest oferiment m'hagués agafat amb deu anys menys i sense handicaps de salut (la vista, entre d'altres), les preocupacions, l'allau de papers i la resta, l'hauria acceptat a cor què vols.” En una altra circumstància, aquesta seqüenciació s'hauria articulat com una obra *in nuce*, n'hauria projectat un desplegament capítulat, seguint el procediment plasmat en les seves aproximacions biogràfiques a Pompeu Fabra o a Rovira i Virgili, posem per cas. Tanmateix, aquests articles que fan avinent ja en la relació dels títols la retòrica sencera de la literatura elegíaca de Bladé (del rèquiem al recordatori ritualitzat), que es canalitza en tota mena de mitjans i de formats (en una carta de lector, si s'escau; o refent fulls d'un vell dietari —24.I.1943— per elaborar cròniques com la que ofereix a la revista *Cultura de Valls*), no contenen el punt de cohesió global dels escrits commemoratius acabats d'esmentar, per bé que, entre uns textos i altres, va llegant-nos pinzellades varies i complementàries sobre la vida i l'obra de l'homenatjat.

Observem que entre l'any que retorna de l'expatriació, el 1961, i l'any de la seva mort, el 1995, Bladé i Desumvila va anar desgranant una considerable labor periodística, tant en mitjans generalistes i de primera línia (*Avui*, *Serra d'Or* o *Tele-estel*), com en òrgans de partit (*La Humanitat* d'ERC, on militava), en butlletins comarcals o municipals (*La Veu de Flix* i *Cultura de Valls*, entre els més freqüentats), en capçaleres locals per les quals mostrà fidelitat (com *L'Espitllera de Montblanc*) o, fins i tot, en esporàdics programes de festes. Aquesta significativa diversitat d'àmbits, amplificada si comptem els focus editorials de l'exili, posa en relleu la fermesa de la seva vocació periodística. Si el biaix

de la nostra mirada opera en profunditat, el que es desprèn d'aquesta ingent acció literària és el clar decantament cap a un discurs memorístic que gravita al voltant dels llocs (Benissanet, la Ribera d'Ebre, Catalunya) i del mapa humà que els configura. Partint d'aquesta polarització, Bladé tendeix a elaborar breus seqüències temàtiques que reproduïxen en miniatura els cicles que armen la seva obra: així, en *La Veu de Flix*, compila retrats de tipus de l'entorn ebrenc (de l'espècie que siguin: priors, barbers o poetes), en la secció denominada "Gent de la Nostra Comarca"; en *El Balcó* concentra homenatges a la figura de Rovira i Virgili; o en *L'Espitllera de Montblanc* es prodiga amb quaranta-un articles d'exposició estrictament historicista. És remarcable el fet que també sol projectar sèries temàtiques més o menys extenses (que poden estar conformades fins per catorze cròniques), com la relacionada amb els llaguts de l'Ebre (en *La Veu de Flix*), amb l'elogi del liberalisme català (en *La Humanitat*) o amb la tasca d'historiar la publicació *El Llamp*, on havia començat la seva trajectòria periodística (en *Al Hora*). També es permet de lliurar fulls de dietari repartits entre *Vida Nova*, *Mestral* i *Cultura de Valls*.

UN PRECEDENT BLADERIÀ DE "MORTS A L'EXILI"

El retrat és un dels procediments centrals de *L'exiliada* i una estratègia narrativa principal del biografisme bladerià. El destret de l'expatriació posa en contacte el cronista amb una humanitat llançada a una situació extrema, que ell observa, malgrat tot, serenament. Una humanitat conformada tant per personalitats de les quals té la certesa de l'excepcionalitat (notables de l'exili com Mestre Fabra o Francesc Pujols) com per compatriotes anònims o personatges que li mereixen admiració i estima, del poble ras, dels quals Terré és un bon exemple. Uns i altres ens són mostrats en episodis quotidians, en les accions mínimes que tant solen expressar la profunditat o la inconsistència d'un caràcter; ens els revela des de les seves pròpies paraules, a partir de les converses que hi manté, siguin accidentals, siguin induïdes; ens els fa avinents mitjançant pinzellades que naveguen entre la prosopografia i l'etopeia i en la pruija gairebé enciclopèdica de detallar-ne els fets de vida. *L'exiliada* és un relat creat amb minúcia i mètode des de la primera línia; sempre amb sobrietat i amb puntes ocasionals d'ironia sense fel. És un text greu, però sense efervescències, sense subratllats, deutor d'un imperatiu de verisme. De l'observació directa i notarial de les converses i dels diàlegs (en cenacle, en conferència o de manera individual) que manté amb els seus conterrànies desplaçats a Montpeller, Bladé n'extreu, doncs, la matèria (dades de primeríssima mà) per a l'elaboració documental dels seus retrats. Es produeix així la semblança o pintura física, psicològica i moral de l'exiliat en el context d'una síntesi biogràfica o d'una anècdota de vida, impulsada sempre pel ressort psicològic de la compassió o de l'admiració, segons el cas. Quan la mort s'abat sobre aquesta humanitat exposada a la intempèrie, es produeix immediatament un canvi d'orientació en la naturalesa de les semblances, que ara passen a ser fúnebres; amb les primeres morts a l'exili queden prefigurats els seus rèquiem com una de les estructures definitòries de la literatura d'Artur Bladé.

En el capítol XI de *L'exiliada* (E1, 2007: 169) escrit des de Montpeller, hi trobem una "Evocació de Marcel·lí Domingo" que podem considerar com a paradigma dels perfils biogràfics bladerians incorporats a la sèrie "Morts a l'Exili". Les línies que introdueixen aquesta semblança podrien justificar perfectament la vocació primera i darrera dels seus sistemàtics i particulars reports necrològics, aquella mena de justificació preliminar que, de fet, mai no trobarem expressada en els articles del diari *Avui*. L'escrit ens introdueix, d'entrada, en el pretext circumstancial:

15 de juliol. Aquesta tarda, al cafè de l'Esplanada, per una carta arribada de Tolosa de Llenguadoc, llegida en veu alta per un company, m'assabento que Marcel·lí Domingo morí en aquella ciutat un dia del mes de març proppassat. La notícia em deixa cavil·lós. Penso que jo em trobava a París aleshores, i com que no parlava, com qui diu, amb ningú... Però ací, a Montpeller, ho hauria pogut saber, ni que fos incidentalment, per boca de l'un o de l'altre...

Tot seguit el cronista extreu una reflexió de la mort anònima de Marcel·lí Domingo que ens interessa de retenir, perquè aquesta desaparició inadvvertida, aquesta trasbalsadora liquidació d'una existència sense deixar ni mica de rastre, té alguna cosa de paragonable a deixar un cos sense sepultura, de manera que per a Bladé establir-ne el recordatori té alguna cosa a veure amb oficiar unes exèquies. L'esperit que impulsa la literatura elegíaca del benissanet, que no és una part accidental de la seva obra sinó el nervi que la dinamitza d'un extrem a l'altre, és el de vindicar la memòria personal i col·lectiva d'uns individus que són l'ànima del poble.

Vol dir que la gent, la nostra gent, no en parla. I aquesta constatació m'entristeix una mica. La mort, gairebé anònima o, almenys, tan poc comentada, del capdavanter republicà em fa pensar en un dels aspectes més punyents d'aquest drama nostre, d'aquest drama que no tan sols anul·la, espiritualment, els homes més representatius, en un cert temps, d'un país, sinó que els extermina en silenci.

En aquest punt es produeix l'acció correctora del cronista, l'acte de justícia moral i de reparació històrica. Bladé sent la urgència de traçar el retrat i el report biogràfic de fets i anècdotes dels seus compatricis. "Imagino el buit i la tristesa de les darreres hores de Marcel·lí Domingo. Era un home sensible..." El retrat emotiu sorgit dels diaris tindrà, més de quaranta anys després, un retorn vindicatiu en l'extens perfil biogràfic que publica a la revista *Serra d'Or* el març de 1984, intitulat "Marcel·lí Domingo o la política com un apostolat". Una nota d'enciclopèdia o una mera relació de dades informatives donen raó molt parcial i insuficient de les persones que hi són referides. La *Gran enciclopèdia catalana* ens fa saber de Marcel·lí Domingo que "a l'acabament de la guerra anà a l'exili, i aviat (2 de març de 1939) moria a Tolosa". Síntesi escarida. L'aportació del cronista, i aquí rau part de la seva vigoria de dicció, es troba en el valor del testimoniatge. I per bé que posseeix l'escrúpol de la dada (escrúpol que al capdavant servirà perquè un dia algú pugui redactar una entrada enciclopèdica i gràcies al qual podrà ell mateix redactar els seus

"Morts a l'Exili"), el que sempre ens ofereix Bladé són trossos de vida. Vida palpitant.

El darrer servei que Marcel·lí Domingo farà a Catalunya serà, com el d'un apòstol, *post mortem*. Morí el 2 de març de 1939. Havia pres el tren a París per anar a Perpinyà per tal de fer gestions a favor dels internats als camps de concentració. Portava una carta de presentació del seu amic Albert Sarraut, ministre francès de l'Interior, recomanant-lo als prefectes del sud de França. Va menjar al vagó restaurant i de seguida va sentir-se tan malament que baixà a Tolosa. I expirà a les poques hores en una cambra de l'hotel Terminus. Dos dies abans havia enviat un article a *La Dépêche* (important diari de la ciutat on morí) en el qual defensava Catalunya (contra els qui li atribuïen la pèrdua de la guerra) amb quatre arguments: la revolució destructora de la FAI, la no-intervenció, la batalla de l'Ebre perduda per manca d'avions, i el desig de pau determinat per un any de bombardeigs i de fam. Cap poble del món no podia fer més del que va fer Catalunya. L'article es publicà sota el títol de "La veu d'un mort", a l'esmentat diari, el dia 6 de març.

L'escriptor fa seu el sentiment col·lectiu de dol que impregnava els exiliats, i n'esdevé l'oficiant —"Més tard es parla dolorosament dels que van morint a l'exili: Gabriel Alomar, mort al Caire jas fa uns mesos; el Mestre Millet, mort darrerament a Barcelona" (E1, 2007: 225). En traspasar Alexandre Plana, escriu: "[...] és el tercer home de lletres català que mor a l'exili. El primer fou el pobre Alfons Maseras, i el segon Don Pere Coromines" (E1, 2007: 319). Uns quants dies més tard, el 9 de maig, hi anota "Vetllada o, més ben dit, capvesprada necrològica, al cafè d'Aragó, *in memoriam* d'Alexandre Plana", tot afegint el recordatori reportat de Francesc Pujols: "Alexandre Plana —ha dit el senyor Pujols— era fill de Lleida..." En relació amb l'enterrament de Miquel Albert Barris, podem llegir mots com els que segueixen (21.I.1942):

Miquel Albert descansarà en aquesta terra de Montpeller on ja altres bons patriotes l'han precedit. Nova víctima de l'exili, ni la seva joventut ni el seu estat quan va arribar ací podien fer preveure la malaltia que se l'ha emportat. És una víctima més, potser de les més característiques, d'una expatriació que comporta tota mena de sofriments morals i ara, en aquests temps, de veritables angoixes físiques.

És així, com ja hem dit, que el rèquiem, l'elegia o el panegíric, el recordatori o la simple notació necrològica esdevenen esquemes i llocs comuns de la prosa bladeriana, tal com posa en evidència la més somera acotació dels seus cicles diarístics: a *L'exiliada* es narra, per exemple, l'enterrament de Pere Mias i Codina (E2, 2010: 143 i s.) i es redacten els obituaris de Miquel Albert Barris (E2, 2010: 201 i s.), de Ricard Sala (E2, 2010: 207), de l'esposa de Rovira i Virgili (E2, 2010: 248 i s. / 267) i de Jesús Pinilla (E2, 2010: 293 i s.); en els diaris mexicans —publicats parcialment com a "Fulls d'un Vell Dietari" a la revista *Xaloc* entre els anys 1969 i 1981— hi trobem capítols destinats al recordatori de personalitats com Manuel Azaña (EM, 2009: 189), a l'adéu de l'amic Terré (EM, 2009: 239) i a aixecar acta notarial de la mort del doctor Aiguadé

(EM, 2009: 256); en els quaderns de *Viure a Tarragona*, al seu torn, esbossa el perfil biogràfic, entre d'altres, de Martí Rouret, del periodista Joan Tomàs o d'Eduard Artells. I el que prediquem sobre els dietaris encara esdevé força més manifest en l'acció periodística, propagada en les publicacions diverses que consumia la colònia catalana d'Amèrica —on exercia, per tant, de portaveu i de cronista oficiós d'aquell grup d'exiliats— i en la intervenció pública en la premsa del país, particularment a partir del retorn, on acaba fent de la semblança necrològica i dels homenatges personals una autèntica especialitat. La finalitat, per bé que en essència és la mateixa —una persistent lluita contra l'oblit, l'oblit implacable que imposa el temps i l'oblit sistemàticament alimentat per la barbàrie del règim dictatorial—, s'ha fet més complexa per la sostinguda voluntat del cronista d'acordar diversos nivells de la realitat i diversos mons en un temps històricament constituent i, d'aquesta manera, fer present la Catalunya exiliada en la Catalunya geogràfica i establir els fils de continuïtat trencats entre els valors ideològics i espirituals de la Catalunya republicana i la de les noves coordenades socials que troba Bladé en retornar.

NOTES

1. Les obres d'Artur Bladé i Desumvila citades en aquest article seguiran una fórmula abreujada: (EM) remet a *De l'exili a Mèxic*, inclosa dins *Obra completa*, vol. 6 (*Cicle de l'exili II*), Cossetània, Valls, 2009; (E1) a *L'exiliada*, dins *Obra completa*, vol. 2 (*Cicle de l'exili I*), Cossetània, Valls, 2007; (E2) a *L'exiliada. Segona part*, dins *Obra completa*, vol. 9 (*Cicle de l'exili III*), Cossetània, Valls, 2010.